

Constructivism in Political Diplomacy Based on Cultural Heritage in Iran-Iraq Relations

Seyed Alireza. Mirjafari¹, Maryam. Moradi^{2*}, Atefeh. Amininia³

¹ PhD Student in International Law, Qeshm Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran

² Assistant Professor of Private International Law, Qeshm Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran

³ Assistant Professor of International Law, Varamin Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: moradimaryam@yahoo.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Mirjafari, S. A., Moradi, M., & Amininia, A. (2025). Constructivism in Political Diplomacy Based on Cultural Heritage in Iran-Iraq Relations. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(2), 1-16

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

Constructivism in the field of political diplomacy with a cultural dimension represents a hybrid approach, combining rationalist and reflection-based perspectives, which can significantly influence the economic growth and prosperity of a nation. In this context, cultural diplomacy, emerging from constructivism, is a method that emphasizes rationality in political diplomacy by focusing on culture and heritage, creating a new concept in human and sociological domains. This concept is utilized with various epistemological centers and theoretical frameworks in multiple studies to describe joint projects in international relations or governmental initiatives abroad to preserve cultural heritage. The primary objective of this study is to identify the role of constructivism in political diplomacy based on cultural heritage in the relations between Iran and Iraq.

This research has been conducted using an analytical-descriptive method. To gather the necessary information, scientific and reference books, articles, theses, mass media, and reputable Iranian and international information websites have been utilized. The findings of the research indicate that in Iran and Iraq, the formation of political diplomacy towards culture (especially religious and Islamic culture) and the establishment of cultural diplomacy as a bargaining tool have opened a gateway for dialogue. The discussion results show that the richness of ancient heritage and the cultural affinities of the two countries have created deep and extensive capacities for exchange and dialogue based on rational constructivism between Iran and Iraq, which, through the use of cultural diplomacy, can lead to the improvement of economic relations.

Keywords: Constructivism, Cultural Heritage, Cultural Diplomacy, Political Diplomacy, Economic Relations.

EXTENDED ABSTRACT

Constructivism in political diplomacy, particularly when intertwined with cultural heritage, emerges as a nuanced framework, integrating rationalist and reflective dimensions that significantly influence national growth and stability. As emphasized by Ghahremanpour (2004), constructivism enables nations to conceptualize diplomatic strategies based on socio-cultural norms and values, establishing an ideological contrast with purely rationalist or liberal perspectives (Ghahremanpour, 2004). This approach accentuates the importance of cultural diplomacy, especially between culturally and religiously affiliated nations like Iran and Iraq. It recognizes that mutual cultural heritage is a compelling diplomatic instrument capable of fostering economic partnerships and political dialogue (Javadi Arjmand et al., 2012).

The concept of cultural heritage transcends mere preservation. It acts as a bridge between the past and present, contributing to national identity and global recognition (Ahmadi, 2003). Iran and Iraq, with their intertwined histories and shared Islamic and regional cultural identities, exemplify this dynamic. As outlined by Fuller (2003), the devastations of war have placed cultural heritage at the forefront of diplomatic dialogues (Fuller, 2003). Both nations have begun to re-evaluate cultural assets as strategic resources, employing them to build alliances and economic opportunities. The acknowledgment of shared heritage also paves the way for addressing historical grievances, where cultural restoration becomes a symbol of reconciliation and mutual respect (Dinstein, 2009).

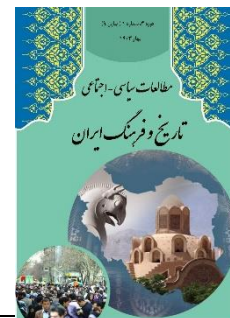
This research adopts a descriptive-analytical methodology, synthesizing data from academic literature, governmental reports, and cultural studies to explore how constructivist approaches to diplomacy function in the Iran-Iraq context. The methodological rigor includes a comprehensive review of historical and cultural data, emphasizing the socio-political intricacies that shape diplomatic engagements. As Fahimi Fard et al. (2021) describe, understanding the current cultural landscape requires a holistic analysis of historical, economic, and social narratives (Fahimi Fard et al., 2021). The qualitative approach aids in unpacking the epistemological constructs that inform diplomatic strategies while considering the complex interplay of power dynamics and cultural affinities.

Economic interdependence, fostered by cultural diplomacy, has been a strategic focus for Iran and Iraq. The countries' engagement in cultural tourism, joint cultural initiatives, and shared religious festivals have proven to be economically lucrative. Nargesi et al. (2020) underscore the potential of tourism as a financial stabilizer, capable of diversifying an oil-dependent economy. Cultural diplomacy, therefore, becomes a soft power tool that strengthens economic ties, increases trade, and promotes foreign investments (Nargesi et al., 2020). The shared pilgrimage routes, for instance, are not just religious experiences but significant economic channels, fostering bilateral trade and cultural exchange. The implementation of structured cultural agreements enhances regional security and economic development, a perspective also supported by Petraeus (2007) in the context of post-war Iraq (Petraeus, 2007).

Despite the optimistic outlook, challenges persist in the effective implementation of cultural diplomacy. Ahmadi (2003) argues that cultural hegemony and nationalistic sentiments can hinder diplomatic efforts, especially when cultural initiatives are perceived as tools for ideological propagation (Ahmadi, 2003). Moreover, the legacy of conflict, as highlighted by Douglast (2003), complicates heritage preservation, requiring international cooperation and legal frameworks to safeguard cultural assets. Iraq's post-conflict reconstruction efforts have often clashed with the realities of geopolitical tensions, necessitating a balanced and inclusive approach to heritage diplomacy (Douglast, 2003). The bureaucratic

inefficiencies and lack of coordinated policies between cultural and diplomatic institutions further exacerbate these challenges (Shaika, 2003).

The interplay between constructivism and cultural diplomacy in the context of Iran-Iraq relations offers valuable insights into modern diplomatic strategies. This study concludes that cultural heritage is a formidable tool for diplomacy, capable of reinforcing national identity while fostering international collaboration. The potential for economic and political gains is immense, yet it requires sustained commitment and adaptive policies. As Trötschel-Daniels (2022) suggests, future research should explore the evolving role of international organizations like UNESCO in mediating cultural conflicts and promoting heritage diplomacy (Trötschel-Daniels, 2022). The post-Daesh era presents an opportunity for both nations to realign their strategies, leveraging cultural ties to promote peace and regional stability. Moving forward, interdisciplinary approaches that integrate cultural studies, political science, and economic frameworks will be pivotal in shaping a resilient and culturally enriched diplomatic landscape.

تکوین‌گرایی در دیپلماسی سیاسی بر پایه میراث فرهنگی در مناسبات ایران و عراق

سیدعلیرضا میرجعفری^۱، مریم مرادی^۲، عاطفه امینی نیا^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین الملل، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

۲. استادیار حقوق بین الملل خصوصی، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

۳. استادیار حقوق بین الملل، واحد ورامین، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: moradimaryam@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

میرجعفری، سیدعلیرضا، مرادی، مریم. و امینی نیا، عاطفه. (۱۴۰۴). تکوین‌گرایی در دیپلماسی سیاسی بر پایه میراث فرهنگی در مناسبات ایران و عراق. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۲)، ۱-۱۶.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

تکوین‌گرایی در حوزه دیپلماسی سیاسی با سویه فرهنگی، شکلی امتزاجی از دو نگاه عقل‌گرایانه و انعکاس محور است که می‌تواند تأثیرات به سزایی در رشد و رونق اقتصادی کشور داشته باشد. در این فرایند، دیپلماسی فرهنگی زاینده تکوین‌گرایی روشی است که ابتدای نوعی خردمحوری در دیپلماسی سیاسی با تمرکز بر فرهنگ و میراث است که مفهوم جدیدی در حوزه‌های انسانی و جامعه‌شناختی ایجاد می‌کند. این مفهوم با کانون‌های معرفت‌شناختی و چارچوب‌های نظری مختلف در پژوهش‌های متعدد برای توصیف پروژه‌های مشترک، در روابط بین‌المللی با ابتکارات دولتی در خارج از کشور جهت حفظ میراث فرهنگی استفاده می‌شود. هدف اصلی این پژوهش شناسایی نقش تکوین‌گرایی در دیپلماسی سیاسی بر پایه میراث فرهنگی در مناسبات بین دو کشور ایران و عراق است. این پژوهش با روشی تحلیلی-توصیفی انجام شده است. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز این تحقیق، از کتابهای علمی و مرجع، مقالات و پایان‌نامه‌ها، رسانه‌های ارتباط جمعی و سایت‌های اطلاعاتی ایرانی و خارجی معتبر استفاده شده است. یافته‌های پژوهش بیانگر این واقعیت است که در ایران و عراق، تکوین دیپلماسی سیاسی به سمت فرهنگ (به ویژه فرهنگ دینی و اسلامی) و تشکیل و ایجاد دیپلماسی فرهنگی به عنوان یک ابزار چانه‌زنی فتح بابی جهت گفتگو باز نموده است. نتایج بحث نشان می‌دهد غنای میراث باستانی و تعلقات فرهنگی دو کشور، ظرفیت‌های ژرف و گسترده‌ای جهت تبادلات و گفت‌وگو سازی بر پایه تکوین‌گرایی خرد محور بین دو کشور ایران و عراق برقرار کرده است که می‌تواند با بهره‌گیری از دیپلماسی فرهنگی به بهبود مناسبات اقتصادی بینجامد.

کلیدواژگان: تکوین‌گرایی، میراث فرهنگی، دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی سیاسی، مناسبات اقتصادی.

مقدمه

اگر باورها، ارزش‌ها و نگرش‌ها را هسته فرهنگ و میراث فرهنگی (ملموس و ناملموس) را بخشی از بروز و تجلی فرهنگ بدانیم، این مهم می‌تواند در تحکیم هویت ملی تأثیرات به سزایی داشته باشد. از آنجایی که «هویت ملی» مفهومی کلیدی در شکل‌دهی به ابعاد فرهنگی سیاست خارجی است، در کلیه مراتب شکل‌گیری سیاست خارجی، توجه به هویت و منافع ملی در چهارچوب‌های فرهنگی دارای اهمیت و ضرورت است که نتیجه آن می‌تواند به منافع اقتصادی برای کشورها منجر شود. کشورها با ارائه تصویری سازنده از خود به دیگر کشورها به منزلت و اعتبار جهانی خود بهای بیشتری داده و چنین منزلتی بر فرایند تحصیل منافع اقتصادی ملی و پیشبرد دیپلماسی کمک شایانی خواهد کرد. از این رهگذر هویت و فرهنگ ملی کشورها، به عنوان بازیگری در عرصه بین‌المللی می‌تواند به معرفی و توسعه روابط خارجی کشورها یاری برساند.

هدف اصلی این تحقیق شناسایی نقش تکوین‌گرایی در دیپلماسی سیاسی بر پایه میراث فرهنگی در مناسبات بین دو کشور ایران و عراق است که انتظار می‌رود نتایج غایی آن برای هموار نمودن راه برای وضع سیاست‌های مناسب‌تری برای دیپلماسی بر اساس میراث فرهنگی در جهان مفید باشد.

اصولاً سیاست‌ها برای انتقال از وضع موجود به وضع مطلوب تنظیم می‌گردند. لذا در وضع هر سیاستی، شناخت وضع موجود و جهت‌گیری‌ها برای نیل به وضع مطلوب (موردنظر) ضرورت دارد. از این رو است که سیاست‌های حمایتی از میراث فرهنگی وقتی واقع‌گرایانه و قابل اجرا خواهد بود که اولاً بر شناختی تحلیلی از وضع موجود متکی بوده و ثانیاً نوع ارزیابی و انتظاراتی را که نظام ارزشی جامعه از آثار تاریخی خود دارد، مورد توجه قرار داده باشد.

این پژوهش با تمرکز بر دو مفهوم تکوین‌گرایی و میراث فرهنگی با ضابطه‌مندی تطبیقی در دو کشور ایران و عراق، ارتباط میراث فرهنگی غنی این دو کشور را با دیپلماسی نوین جهان بررسی می‌کند. لذا مساله اصلی مقاله این است که تکوین‌گرایی بر پایه میراث فرهنگی در دیپلماسی سیاسی کشورهای ایران و عراق از چه جایگاهی برخوردار است؟

میراث فرهنگی در جهان، یکی از اساسی‌ترین ارکان تحکیم هویت، ایجاد خلاقیت و خودباوری ملتها است. پژوهش در زمینه‌های مختلف میراث فرهنگی موجب شناخت هنجارهای بنیادین پنهان در میراث فرهنگی، به زندگی و پویایی امروزین جامعه‌های مختلف بشری می‌شود و مساعدت کرده تا محدوده‌های فرهنگی جوامع بشری به نحو احسن مورد شناسایی قرار گیرد. این رویکرد می‌تواند یکی از عناصر بنیادین و اساسی شناخت ملت‌ها و کشورهایی به شمار رود که در یک دیپلماسی فرهنگی عاملیت فعال دارند. به همین دلیل این آثار نیازمند حمایت‌های قانونی خاص در سطوح ملی و بین‌المللی چه در زمان صلح و چه در زمان جنگ می‌باشند. همین فرایند پیچیده و واقع‌گرا موجب شده بتوان از میراث فرهنگی به عنوان برگی در دفتر دیپلماسی و رایزنی فرهنگی بهره برد.

در بیان اهمیت و ضرورت این تحقیق باید گفت؛ محافظت، زنده سازی و ارائه و عرضه میراث فرهنگی، با توجه به گسترش و گونه گونی کیفی و کمی مسائل، به طریقی است که توجه شایسته و بایسته را از عهده دستگاه‌های اجرایی مکلف، خارج ساخته و آن را وظیفه‌ای انسانی و همگانی جلوه می‌دهد. بدیهی است بررسی تجارب تاریخی جامعه بشری، از طریق حفظ میراث فرهنگی میسر خواهد بود و استفاده از این میراث عظیم جهانی می‌تواند اقدامات موثر گذشتگان را به مثابه چراغی، فراروی راه آیندگان قرار دهد تا هرچه بهتر در جهت همبستگی و رسیدن به صلح جهانی گام بردارند. از سوی دیگر میراث فرهنگی عینی رونق دیپلماسی گردشگری را به دنبال دارد که این مهم (صنعت گردشگری) به واسطه داشتن ماهیت و وجه درآمدزایی بالا که دارد و از طرفی نیز کشور ایران با توجه به ظرفیت‌های طبیعی و انسانی بزرگ

در گردشگری می‌تواند به عنوان بخشی از مقاوم سازی اقتصاد کشور در کاهش وابستگی به نفت نقش محوری ایفا نماید. از همین روی طی چند سال گذشته، سیاست‌گذاران، مدیران فرهنگی و پژوهشگران به طور فزاینده‌ای به ارزش اجتماعی میراث فرهنگی علاقه‌مند شده‌اند. پتانسیل آن برای شروع و تقویت همکاری بین و درون جوامع، میراث فرهنگی و همچنین ارزش آن برای ایجاد روابط دیپلماتیک به عنوان بخشی از حاکمیت میراث بین‌المللی و سیاست خارجی دولت‌ها به رسمیت شناخته شده است. اخیراً محققان این پیوندها را بین میراث فرهنگی و دیپلماسی با تأکیدات و مفهوم‌سازی‌های مختلف بررسی کرده‌اند.

این پژوهش با درک میراث فرهنگی به عنوان ابزار تماس ارتباطی بین مردم با یکدیگر، همکاری متقابل، اعتماد متقابل و گفت‌وگوسازی هویتی، سعی میکند فرایند عینیت بخشی جامعه شناختی و فراتر از آن عبور از انتزاع‌گرایی در دیپلماسی با مولفه‌ی فرهنگ و با گرایش میراث فرهنگی را مورد مطالعه قرار دهد. در واقع این پژوهش با یک بحث کلی در مورد دیپلماسی فرهنگی و میراث جهانی نگاهی خردگرا دارد تا در فرایند تکوین دیپلماسی، به تحلیل ماهیت روابط بین الملل با میراث فرهنگی دو کشور ایران و عراق و میزان تأثیر آن‌ها در روابط میان دو دولت بپردازد.

پیشینه پژوهش

در خصوص تکوین‌گرایی به صورت صرف و نیز دیپلماسی با محوریت فرهنگ پژوهشهایی صورت پذیرفته که با این حال این پژوهش دارای تفاوتی از منظر محتوا و شکل با این پژوهش‌ها دارد که نوآوری آن محسوب می‌گردد و به شرح ذیل می‌باشد:

قهرمانپور، (۱۳۸۳)، در مقاله‌ای با عنوان: «تحلیل تکوین‌گرایانه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» معتقد است تکوین‌گرایی بر خلاف برخی نظریه‌های مبتنی بر عقلانیت و نیز نوگرایی لیبرال سعی می‌کند منافع عوامل سیاسی در نظام بین الملل را بر پایه دگرگونی‌های هنجاری مبتنی بر فرهنگ سیاسی قرار دهد. بنابراین آنچه می‌تواند همپا با مقاله حاضر و مرتبط با آن باشد، سیر تکوینی است که در کنار افزایش قدرت نظامی (واقع‌گرایی) و یا قدرت اقتصادی (در لیبرالیسم) تکوین فرهنگ به عنوان اهرم و ابزاری در دیپلماسی امروزه جایگاهی مشخص و در برخی مصادیق، جایگاهی برتر دارد (Ghahremanpour, 2004).

جوادی ارجمند و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «دیپلماسی فرهنگی ایران در عراق و چشم‌انداز آینده در روابط دو کشور» به بررسی دیپلماسی فرهنگی ایران در عراق و چشم‌انداز آینده در روابط دو کشور پرداخته و معتقدند؛ استفاده از ابزارهای فرهنگی در راستای نیل به هدف‌های سیاسی در حوزه فرا ملی موضوعی است که امروزه توسط حاکمیت‌ها صورت عینی به خود گرفته است (Javadi Arjmand, 2012). مسئله‌ای که در این مقاله نیز تحت دیپلماسی فرهنگی به آن پرداخته شده و حدود و ثغور آن از منظر روابط بین دو کشور ایران و عراق بررسی شده است.

پورعلی (۱۴۰۰) در مقاله خویش با عنوان: «رویکردهای دیپلماسی فرهنگی ایران در عراق پس از سقوط صدام»، می‌پرسد: شاخصه‌های دیپلماسی فرهنگی ایران در عراق پس از سقوط صدام مبتنی بر چه رویکردی بوده است؟ آنچه در این مقاله مورد نظر است توجه به رهیافتی کلان از سوی ایران جهت نفوذ با نوعی دیپلماسی نرم در عراق است که بر پایه واقعیت‌های قومی-مذهبی و اشتراکات ایران با آن کشور قرار گرفته است (Pourali, 2021). این موضوع نیز در این پژوهش در پرتو برخی از مولفه‌های تکوین‌گرایی فرهنگی مورد نقد، تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به روش تحلیلی-توصیفی انجام شده و روش انتخابی برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات این پژوهش، روش اسنادی و کتابخانه‌ای می‌باشد و مجموعه‌ای از اسناد، کتابها و مقالات مرتبط با موضوع، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. برای گردآوری اطلاعات این تحقیق،

از کتابهای علمی و مرجع، مقالات و پایان نامهها، رسانه‌های ارتباط جمعی و سایتهای اطلاعاتی ایرانی و خارجی معتبر استفاده شده است. همچنین قوانین و مقررات داخلی و معاهدات بین المللی که اختصاصاً در زمینه حفاظت از میراث‌های فرهنگی بوده‌اند، بعنوان مهمترین ابزار کار تحقیق مورد استفاده قرار گرفته اند.

تکوین دیپلماسی در حمایت از میراث فرهنگی عینی ایران و عراق

امروزه دیپلماسی فرهنگی به عنوان ابزار سیاست خارجی کشورها که هنر ترویج و توسعه فرهنگ را برعهده دارد، در فراهم ساختن زمینه همکاری‌های مشترک و شناخت فرهنگها و تبادل ارزشهای فرهنگی و تثبیت و تحکیم روابط دوستانه میان دولت‌ها تأثیر بسزایی دارد. ارتقای قدرت فرهنگی موجب افزایش ضریب قدرت نرم و گسترش دیپلماسی عمومی کشور خواهد شد. کشورهای ایران و عراق با توجه به غنای فرهنگی و تنوع عناصری که امروز از آن به عنوان میراث فرهنگی عینی یاد می‌شود، از جمله کشورهای غنی منطقه می‌باشند. ویژگی و قابلیت‌های فرهنگی میراث عینی ایران و عراق، که ظرفیتهای بسیار گسترده‌ای دارد، فرصت مغتنمی برای پیشبرد دیپلماسی سیاسی و فرهنگی به‌شمار می‌آید.

۱. ایران

ایران سرزمینی است که در طول پنج هزار سال گذشته، اقوام گوناگونی را در خود جای داده و در زمره کشورهایی می‌باشد که تمدن غنی چند هزار ساله بر پایه هویت ایرانی و اسلامی دارد و با وجود حجم‌های تاریخی اقوام مهاجم به ایران و نابودی بخش‌هایی از میراث فرهنگی، همچنان ذخایر ارزشمند فراوانی دارد. مولفه‌های ایرانیت در سه مولفه زبان اعم از گفتار و نوشتار، جغرافیای مکانی، فرهنگی و تاریخ و تمدن ایرانی است که در آثار باستانی و فرهنگی اعم از عرفی و دینی تبلور می‌یابد. سومین مولفه نیز نظام اجتماعی است که پیوندهای عمیق خانوادگی و نیز آموزشی است که با توجه به محک دین برخوردار از غنای تمدنی است (Ashena & Rouhani, 2010). همچنین تاریخ، جغرافیا و رویکرد دولت مبتنی بر مدینه فاضله ایرانی در بازخورد با رسوم، رویکردهای متعارف اجتماعی، آداب‌ها و آثار نظم و نشر بسیار متعددی ثبت شده است که میتوان از آن به مثابه میراث فرهنگی ایران نام برد. این میراث شامل فرهنگ ملموس (مانند ساختمان‌ها، بناهای تاریخی، مناظر، مواد آرشویی، کتاب، آثار هنری، و مصنوعات)، فرهنگ ناملموس (مانند فولکلور، سنت‌ها، زبان و دانش) و میراث طبیعی (از جمله مناظر مهم فرهنگی است) که افزون بر این موضوع تنوع زیستی را باید بر آن اضافه کرد. این اصطلاح اغلب در رابطه با مسائل مربوط به حفاظت از مالکیت معنوی بومی نیز استفاده می‌شود. موضوعی که بیانگر حقی برای ملت‌های آن سرزمین محسوب گردیده و اغلب حاکمیتها به عنوان اقلیت حاکم به انتخاب مردم، باید تمام توان خود را در نگهداری و حفاظت از آن‌ها قرار دهند. به هر حال آنچه به عنوان میراث مد نظر است باید در دو دسته تفکیک شود. سنن و آدابی که میراث کهن سرزمینی ایران بوده و در گذر زمان علی‌رغم دگرگونی‌ها ذات و ماهیت ایرانی و آرایایی خود را حفظ نموده است. این دسته ریشه در آداب باستانی کشور ایران دارد. از جمله این رسوم که بخشی جدایی‌ناپذیر از هویت و فرهنگ ملی ایرانی می‌باشند، نوروز و یا شب یلدا است که همه بیانگر همجوشی ایرانیان و آنچه در اسلام موسوم به صله رحم است، می‌باشد. دسته دوم آداب و رسومی است که با ورود اسلام با فرهنگ ایرانی آمیخته شده و علی‌رغم فرهنگ دگم و بسته اسلامی نتوانسته فرهنگ شاد و سرزنده ایرانی را تحت نفوذ خود قرار دهد (Ahmadi, 2003).

حال در پرتو این دو دسته از آداب کلی می‌توان فرهنگ‌های خردی را اشاره کرد که هر یک براینند دو دسته کلان فرهنگی هستند. به عبارت دیگر کتاب‌ها و آثار برجسته علمی میراثی مکتوب است که به واسطه دانشمندان در متن همین فرهنگ ظهور پیدا کرده است. در این فرایند میراث منظوم و علمی متعددی پس از تهاجم اعراب به ایران و ورود اسلام به این سرزمین غنی از فرهنگ و تمدن، تبلور یافته است. آثار شعری از شاعران بزرگ که اکنون در عرصه جهانی نیز مورد عنایت سازمان‌های بین المللی می‌باشند.

علاوه بر میراث فرهنگی در ایران می‌توان به میراثی سیاسی نیز اشاره کرد که به گستردگی تمودن ایرانی می‌باشد. افزون بر این میراث می‌توان به فرهنگ غنی فارسی نیز اشاره کرد که اهمیت والایی در بازخورد با کشور و ماهیت تمدنی ایران دارد. البته نافته پیدا است که برخلاف نظر برخی پژوهشگران، تنها نمیتوان به زبان فارسی به منزله عمده‌ترین مولفه ساختار مند هویت ملی ایرانی اکتفا کرد؛ اما با رصد این واقعیت که کلیت آنچه به عنوان میراث مکتوب، منظوم و نثر در گذر تاریخی ایران می‌توان مشاهده نمود، با زبان شیوا و زیبای فارسی است که این زبان را میتوان یکی از ارکان عمده هویت ملی ایرانی به شمار آورد (Ahmadi, 2003).

ایران از نظر وجود آثار تاریخی و فرهنگی نیز در میان ده کشور اول جهان قرار دارد و از نظر جاذبه‌های اکوتوریسمی و تنوع اقلیمی نیز جزو پنج کشور برتر دنیا است. فرهنگ ایرانی ترکیبی از عناصر مختلف است که در طی تاریخ درهم تنیده شده و به صورت مجموعه‌ای واحد و یکپارچه موجودیت یافته است.

عناصر باستانی، عناصر اسلامی و عناصر ناشی از ورود مدرنیسم به ایران همه در بستر تاریخی به یکدیگر رسیده و با تعامل با یکدیگر نتیجه و حاصلی به دست داده اند که به عنوان فرهنگ ایرانی شناخته می‌شود (Ghasemi, 2009).

«با توجه به اینکه اقتصاد ایران بیشتر وابسته به نفت می‌باشد و از همین روی نیز با مشکلات عدیدی به علت نوسانات قیمت این ماده حیاتی صنعت و سایر تکانه‌های مالی و غیر مالی رو به رو می‌باشد، بنابراین گستردگی صنعت توریسم تا اساساً این ظرفیت را دارد که این مشکلات و نواقص را کاهیده پس عنصر تأثیر گذاری برای تقابل با فقر باشد. این در حالی است که افزایش درآمد قشرهای مختلف جامعه، توزیع عادلانه ثروت، کاهش نرخ بیکاری، رونق اقتصاد و در نتیجه بهبود سطح رفاه و کیفیت زندگی مردم شود» (Nargesi et al., 2020).

۲. عراق

عراق از مهمترین مراکز تمدن بشری و دارای منابع و اماکن بسیاری از میراث فرهنگی می‌باشد. که برخی از مهمترین آن عبارتند از؛ شهر باستانی الحضر که تاریخ بنای این شهر به بیش از ۲۰۰۰ سال پیش بازمی‌گردد. شهر باستانی نمرود در جنوب شرق موصل که متعلق به دوره آشوریان است. شهر باستانی خورسباد یکی از شهرهای باستانی در شرق موصل است که تاریخ بنای آن به دوره آشوریان در قرن هفتم پیش از میلاد بازمی‌گردد. از مهم‌ترین ساختمان‌های این شهر کاخ سرجون، پادشاه آشوریان است. عراق همچنین از نظر آثار تاریخی و مناظر طبیعی به ویژه در مناطق امن جنوب این کشور بسیار غنی است و این عرصه دیگری است که می‌تواند برای گردشگران بسیار دیدنی و جالب توجه باشد و مناسبات فرهنگی عراق با سایر کشورها بویژه ایران را تقویت کند.

جالب توجه اینکه برخی شرکت‌های گردشگری عراقی در سنوات اخیر توانسته اند از اروپا و جنوب شرق آسیا برخی از گردشگران خارجی را برای دیدن آثار تاریخی و طبیعی به عراق بیاورند و این امر، اهتمام افکار عمومی عراق را نسبت به کشورهایی که گردشگران از آن آمده اند، به دنبال داشته است.

آثار تاریخی طاق کسری از آثار معروف دوره ساسانی‌ها در حومه بغداد، یا شهر تاریخی بابل در نزدیک حله مرکز استان بابل و یا آثار زیگورات‌ها در ناصریه مرکز استان دیکار و همچنین تالاب‌های بکر در جنوب عراق که به تازگی در فهرست آثار طبیعی جهان به ثبت رسیدند، همگی اماکن قابل بازدید در چارچوب گردشگری هستند.

تخریب و آسیب میراث فرهنگی در دوران وقوع مداخلات مسلحانه، پدیده‌ای نادر محسوب نمیشود، اما تاریخ شاهد آن است که علاوه بر هدف قرار گرفتن اموال مورد بحث به گونه‌های غیرعمدی در ورای نابودی آن‌ها سیاستهای متفاوتی نهفته است. موقعیت‌های بغرنج در زمان درگیرهای مسلحانه موجب عدم توجه به میراث کشور می‌گردد و بسیاری از این میراث که در قالب مال‌های معنوی و مادی است در زمان درگیرها نابود می‌شوند. در پی اشغال سرزمین‌ها نیز چون محیط دچار دگرگونی امنیتی می‌شود، آنچه ایجاد می‌گردد بحرانی است که بحران

ایجاد شده در عرصه میراث فرهنگی کسور مورد تعرض به مراتب بیشتر و گسترده خواهد بود. به هر حال در مخاصمات مسلحانه از جمله مکان‌هایی که آسیب‌های بیشماری بر آن‌ها تحمیل می‌شوند، آثار مادی باستانی و فرهنگی است که در بمباران‌ها یا به کلی نابود شده و یا شکل ذاتی آن‌ها تغییر ماهیت می‌دهد. این موضوع به این علت حادث می‌گردد که از سوی دولت مورد هجوم به دلیل مولفه‌های دیگر امنیتی از جمله حاکمیت، مردم و... دیگر میراث فرهنگی در اولویت‌هایی فرعی قرار می‌گیرد. از سوی دولت‌ها مهاجم نیز این احتیاط صورت نمی‌گیرد و یا در صورت اتخاذ اصل احتیاط در عدم نابودی مکان‌های باستانی و فرهنگی، ماهیت درگیر و مخاصمات به گونه‌ای است که نمی‌توانند کنترلی بر بمب باران دقیق داشته باشند. این موضوع در کشور عراق که مورد هجوم آمریکا و سپس داعش قرار گرفت دارای وضعیتی وخیم‌تر می‌باشد. چرا که در آن هنوز می‌تواند ریشه‌هایی از مخاصمات را مشاهده نمود (Dinstein, 2009).

پس از ورود نیروهای اشغالگر به بغداد، دولت صدام حسین سریعاً حکومت را واگذار کرد که حدود یک هفته بعد از آن موجی از ناامنیها بر فضای منطقه حاکم گردید. غارتگران بسیاری که عمده‌ی آن‌ها را خود عراقی‌ها تشکیل میدادند اقدام به جابجایی اموال فرهنگی از ۲۸ مجموعه و چندین اتاق ذخیره‌سازی واقع شده در زیرزمین کردند که در این میان آثار ارزشمندی چون ۳۳ مجموعه‌ی مهم از تمدنهای پنج هزار ساله و همچنین مجسمه‌ی پادشاه «امتمانا»^۱ دیده می‌شد (Fuller, 2003). به علاوه در کنار چنین آثار برجسته‌ای، اموال بسیاری نیز مورد غارت قرار گرفتند که نام آن‌ها در هیچ جایی به ثبت نرسیده بود. مدتی پس از شروع غارت‌ها، مسئولان موزه تقاضای توقف اقدامات مورد اشاره را از نیروهای نظامی آمریکایی نمودند که پس از مدتی تعدادی سرباز عراقی به همراه یک تانک به سمت موزه روانه گشتند و غارتگران را به رگبار بستند اما حضور آن‌ها دوام چندانی نیافت؛ و پس از ترک محل مجدداً موزه در محاصره غارتگران قرار گرفت. در واقع واکنش آمریکایی‌ها نسبت به اتخاذ تدابیر حمایتی مناسب بسیار کند و در عین حال ناکافی بود و نهایتاً در ۱۶ آوریل ۲۰۰۳ (حدود ۱ هفته پس از شروع غارت) مسئولیت حفاظت از موزه به تعدادی از تانک‌های آمریکایی سپرده شد (Douglast, 2003). دکتر «جوزف کولین»^۲ جانشین دبیرکل وزارت دفاع آمریکا در برابر واکنش اذهان عمومی چنین اعلام کرد که پنتاگون مسئولیتی در برابر راهنمایی کردن مقامات محلی در راستای حمایت از موزه‌ی ملی ندارد و هرگز امنیت چنین ساختمان‌هایی را تضمین نمی‌کند (Douglast, 2003). چنین نگرشی واکنش جامعه بین‌المللی را برانگیخت و یونسکو را بر آن داشت تا از طریق برپایی جلسات متعدد و پیدا کردن راهکارهای مناسب به حمایت از اموال فرهنگی عراق بپردازد. خوشبختانه اقدامات یونسکو با استقبال فراوانی رو به رو شد و بسیاری از دولت‌های عضو و حتی طرفداران خصوصی اموال فرهنگی اقدام به اعطای کمک‌های مالی بسیاری نمودند. انجام چنین واکنش‌هایی، بیش از پیش آمریکایی‌های را تحت فشار قرار داد و به حمایت از اموال فرهنگی عراق ترغیب نمود. در این راستا نیروهای امنیتی برای حفاظت از اموال فرهنگی منصوب شده و گروه‌هایی از کارشناسان میراث نیز به محل اعزام گشتند.

اقدامات آمریکایی‌ها تا بدانجا پیش رفت که «کولین پاول»^۳ در سخنرانی خود بر این مسأله اذعان نمود که ایالات متحده بر تعهدات خود نسبت به اموال فرهنگی آگاهی یافته است و در راستای حفاظت از اموال مورد اشاره به صورت عام و موزه‌ها به گونه‌های خاص نقش هدایت کننده‌ای بر عهده دارد. به علاوه آمریکا اقدام به تصویب قطعنامه‌هایی نیز نمود که عمده‌ی توجه خود را بر اعاده و حمایت از اموال فرهنگی عراق، قرار داده بودند. نهایتاً اقدامات آمریکایی‌ها منجر به بازگشت بسیاری از اموال فرهنگی با ارزش به عراق گردید و این بار علاوه بر تعهدات مندرج در ماده ۵ کنوانسیون به تعهدات موجود در پروتکل اول آن نیز توجه شد. در واقع آمریکایی‌ها به این نتیجه رسیده بودند که جامعه‌ی بین‌المللی صرف تخریب را متوجه اقدامات دولتی میدانند که قدرت در دست اوست و برای متهم نشدن اخذ تمام تدابیر حمایتی از جمله تعهدات

^۱ - Emtemana.

^۲ - Colin Jozef.

^۳ - Powell Colin.

موجود در ماده ۵ کنوانسیون ضروری می‌باشد. در این مرحله انجام همکاری‌هایی میان نیروهای نظام آمریکا و عراقی‌ها، صورت گرفت. بر این اساس آمریکا به عنوان دولت اشغالگر تدابیر حمایتی را اتخاذ کرده و اقدام به ارائه کمک‌هایی به دولت اشغال شده نمود. در مقابل عراقی‌ها نیز همکاری‌های لازم را مبذول داشتند و اینگونه از تخریب و غارت بسیاری ممانعت به عمل آوردند و برای رسیدن به هدف بسیاری از اموال فرهنگی با ارزش را در مکانهای امن از جمله بانک مرکزی بغداد قرار دادند (Shaika, 2003).

متأسفانه علیرغم تمام مسایل مورد اشاره و شناسایی اهمیت اموال فرهنگی، مسأله حمایت از این اموال به حال خود رها گردید و کماکان بسیاری از اماکن تاریخی در معرض هجوم انبوه غارتگران قرار داشتند. علاوه بر این موارد، تخریب‌های ایجاد شده توسط نیروهای آمریکایی نیز به مسأله اضافه شده بود که آسیب‌های جدی وارد شده توسط وسایل جنگی حمل و نقل به شهر تاریخی «بابل» از مهمترین آن می‌باشد. این اتفاقات در وضعیتی روی داد که براساس مقررات موجود در کنوانسیون ۱۹۵۴، دولت اشغالگر وظیفه‌ی یاری رساندن به دولت مورد اشغال را دارد و عراق نیز نیازمند دریافت کمک‌هایی بر این اساس بود. استدلال آمریکا در برابر اتخاذ چنین سیاست‌هایی این است که از یک طرف عضویت در کنوانسیون مورد اشاره را نپذیرفته و از طرف دیگر در صورتی خود را ملزم به تعهدات مقرر شده‌ی حقوق بین‌الملل عرفی برای دولت اشغالگر می‌داند که اشغال به گونه‌ای «واقعی و مؤثر» به وقوع پیوسته باشد که چنین ضابطه‌ای از کنوانسیون لاهه ۱۹۰۷ اتخاذ گردیده است. بنابراین در صورتی که نیروهای دولتی و نظامی عراقی در منطقه‌ای حضور داشته باشند، آمریکایی‌ها کنترل واقعی منطقه را در دست ندارند و اینگونه از مسئولیت مبرا می‌شوند. در هر صورت مقررات مربوط به اشغال در کنوانسیون محدود به موارد فوق می‌گردد که ناکافی بودن آن‌ها منجر به تصویب پروتکل اول لاهه گردید و به بیان مقررات حمایتی بیشتری پرداخته و عمده آن بر مسائل مطروحه پیرامون ممنوعیت صدور و استرداد اموال صادر شده، قرار گرفته است.

مفهوم تکوین‌گرایی در دیپلماسی فرهنگی با موضوعیت میراث فرهنگی

تکوین‌گرایی برایندی از برداشت متأخر در علوم اجتماعی و تفسیر جریان‌های سیاسی است که در بین دو نگرش مبتنی بر عقل‌گرایی و دیگر پسامدرنیته قرار می‌گیرد. موضوعی که قائل‌مندان به این دو مولفه ادعا دارند با بهره از تلفیق عقلانیت و مدرنیته خلاءها و کاستی‌های منتهی به سیاست‌های ملی و بین‌المللی را جبران نمایند. به عبارت دیگر تکوین‌گرایی، ادغام‌کننده برخی ظرفیت‌ها و توانایی‌هایی که دو مولفه مذکور در تبلور تکوین در فرهنگ و دیپلماسی فرهنگی که همراه با عقلانیت و مدرنیته می‌باشد، است (Ghahremanpour, 2004). با این دیدگاه تکوین‌گرایی عبور محسوس از انتزاع‌گرایی فلسفی به سمت عینیت بخشی جامعه شناختی است که در پرتو واژگانی چون دیپلماسی شکلی عینی‌تر به خود می‌گیرد. پس در تکوین‌گرایی قبل از اینکه بتوان آرمان‌ها را در گفتمان سازی وارد کرد، واقعیت‌گرایی با رنگ و بوی ملی‌گرایی مورد تفسیر قرار می‌دهند.

از منظر عملگرایی تکوین محوری در روابط بین‌الملل به طور عام و دیپلماسی فرهنگی به طور خاص؛ تحت تأثیر سه اصل اساسی شکل گرفته است. اصل نخست را می‌توان در بازخورد با ضرورت شاکله‌های نرم محور، نظر و رأی و نگاهی همانند اسلوب‌های مادی مورد واکاوی قرار داد. دومین اصل نقش هویت‌های اجتماعی در شکل‌گیری منافع و رفتار بازیگران را بررسی می‌کند و در نهایت ساخته شدن متقابل کارگزاران و ساختار (Karami, 2004) از جمله اصولی محسوب می‌گردد که در ظهور تکوین‌گرایی در قالب عینیت محوری تفسیر می‌گردد. حرکت به سمت تکوین‌گرایی در دیپلماسی فرهنگی به ویژه در حوزه میراث فرهنگی همان دغدغه و اصطکاک کلامی بین دو طیف عقلانیت‌گرا و انعکاس‌گرا است. چرا که در بر پایه نگاه فلسفی این دو طیف، انعکاس‌گراها (پست مدرنیسم، جامعه شناسی تاریخی، فمینیسم و انتقادگراها) به طور بنیادین واقع‌گرایی مبتنی بر هستی‌شناختی، چنان عقل‌گرایی را تحت هژمونی استدلال خود قرار می‌دهد و این اعتقاد را برجسته می‌سازد که اصولاً نکته و یا مسئله‌ای تحت عنوان واقعیت عقلی وجود نداشته که درصدد شناخت تجربی آن باشیم. به هر حال امروزه

میراث فرهنگی عینیتی است که بر تارک تاریخی هر سرزمین و حتی فرهنگ قرار دارد و کمتر دیدگاهی آن را از منظر هستی شناختی نادیده می‌گیرد. شاید همین امر و موضوع که ماهیت وجودی آن انعکاس عینیتی است که در هر گوشه و کنار بدون بحث فلسفی قابل رویت است، آن را در فرایند تکوین و به عنوان یک ابزار کارآمد ارائه می‌دهد.

ماهیت مفهومی میراث فرهنگی به عنوان ابزار دیپلماسی

میراث فرهنگی عنصری اساسی در انتقال ارزش‌ها، ایجاد روایت‌های پیوند تاریخی و معاصر و ایجاد هویت‌های ذهنی و جمعی و احساس تعلق است. در طول دهه گذشته، پتانسیل میراث فرهنگی برای سیاست خارجی دولتها و حاکمیت میراث بین المللی، توجه فزاینده‌ای را در بین محققان میراث به خود جلب کرده است (Trötschel-Daniels, 2022).

همانطور که دیپلماسی را تبیین می‌کنند این واژه «مجموعه‌ای از روش‌ها و فرایندهای تصمیم‌گیری بین المللی است که با فعالیت‌های اقتصادی برون مرزی نقش آفرینان دولتی و غیر دولتی در جهان واقع ارتباط دارد» (Fahimi Fard et al., 2021). دیپلماسی میراث یک مفهوم جدید و رو به گسترش در حوزه دیپلماسی است. این مفهوم با کانون‌های معرفت‌شناختی و چارچوب‌های نظری مختلف در پژوهش‌های غربی مورد بررسی قرار می‌گیرد. اغلب برای توصیف پروژه‌های مشترک بین‌المللی یا ابتکارات دولتی در خارج از کشور برای حفظ میراث فرهنگی ملموس استفاده می‌شود. به بیانی دیگر «شناختن و شناساندن عناصر فرهنگی مشترک، نقش مهمی در همگرایی و واگرایی ملت‌ها دارد. وجود تشابهات فرهنگی و آگاهی از آنها، موجب تسهیل در همکاری و ارتباطات میان کشورهاست» (Miri Nam Niha & Omidi, 2022). پس دیپلماسی میراث تلاشی برای توسعه روابط متقابل بین کشورها، مناطق و یا جوامع از طریق میراث فرهنگی است که پایه و اساس آن مبتنی بر گفتگو می‌باشد. در این پژوهش علاوه بر تبیین مفهوم، از جمله مفاهیم ذاتی میراث فرهنگی و رویکردهای قدرت، به پژوهش میان رشته‌ای در دیپلماسی میراث نیز می‌پردازد. برخی مطالعات نشان می‌دهد که چگونه دیپلماسی میراث معمولاً از دیدگاه حفاظت‌گرایانه با تأکید بر حفظ میراث فرهنگی ملموس از طریق تبادل دانش، کمک‌های مادی و تأمین مالی مورد توجه قرار می‌گیرد. (Lähdesmäki & Čeginskis, 2022).

اگرچه میراث فرهنگی در ایران باستان، مصر فراعنه و یونان و روم برای تلاش‌های دیپلماتیک مورد استفاده قرار گرفته است (Black, 2010)؛ با این حال کاوش در این زمینه دارای مفهومی نوین می‌باشد. تحقیقات در زمینه دیپلماسی میراث، جنبش‌های درهم تنیده سیاسی، اجتماعی و فرهنگی اخیر در جوامع غربی را منعکس می‌کند. حتی امروزه فرهنگ را به عنوان مبنایی در ابزار تکنولوژی عرضه می‌کنند که به پیچیدگی موضوع می‌افزاید. به گونه‌ای که: «یک جامعه تک ساحتی، به کمک فناوری، فرهنگ را از طریق ویژگی مصرف کننده بودن که خواهان رضایت یا لذت از کالا است، اندازه‌گیری می‌کند» (Mokhles et al., 2023). این رویکرد با تمرکز بر نابرابری‌های فرهنگی از جمله بحث‌هایی در مورد مبارزه با تصاحب فرهنگی، استعمار زدایی، بازگرداندن اشیاء دارای میراث فرهنگی و به رسمیت شناختن دانش بومی و عملگرایی میراث فرهنگی می‌باشد.

تأثیرات میراث فرهنگی در تکوین دیپلماسی سیاسی بین ایران و عراق

میراث فرهنگی در قالب دیپلماسی فرهنگی رویه‌ای است که دولتها از پتانسیل دیپلماتیک خود برای جذب سایر کشورها «به سوی فرهنگ ملی خود» استفاده می‌کنند. همانطور که بیان شد ایران و عراق با داشتن غنای فرهنگی و پیشینه‌های که دارای همگرایی‌های فرهنگی است، این جاذبه را برای یکدیگر بازتعریف نموده و با تسهیلات روآیدی سعی می‌کنند که تابعان هر کشور به راحتی به این میراث غنی دسترسی پیدا کنند. از سویی دیگر امروزه این استراتژی دیپلماتیک نه تنها توسط کشورها بلکه توسط سازمان‌های بین المللی مانند یونسکو با اهداف مشابه اعمال می‌شود. این سازمان به‌عنوان وارث تفکر همگرایی روشنفکران قرن بیستم، سیاست‌های فرهنگی خود را در چارچوب

مکانیسم فوق، هنجارهای مجاز و سازوکارهای نظارتی ایجاد کرده است تا از اجرای آن‌ها اطمینان حاصل شود. این پروژه‌های اجرایی شامل میراث جهانی، میراث فرهنگی ناملموس، برنامه حافظ صلح جهانی در مسیر حفاظت از میراث فرهنگی و مصادیقی از این دست می‌باشد. چنین پروژه‌هایی در اشکال مختلف، مانند دو کشور ایران و عراق که دارای عناصر غنی فرهنگی است، امکان رشد فرصت‌ها و تعاملات چند بعدی را فراهم کرده است. حوزه تمدن فرهنگی ایران علاوه بر ملت‌های بسیاری که در خاورمیانه، قفقاز جنوبی، آسیای جنوبی و آسیای مرکزی را در بر گرفته با کشور عراق دارای تعاملاتی مستحکم‌تر بوده است. این پیوند را میتوان مدیون صبغه ایدئولوژیکی دانست که در مذهب شیعه دوازده امامی قابل جستجو و واکاوی است (Pakayin).

پس از سقوط صدام حسین ایران به تبع رویکرد ایدئولوژیک مبتنی بر مذهب شیعه با قدرت و نفوذ قابل توجهی در عراق پیدا کرد. زیرا خود عراقی‌ها برای به دست آوردن ظاهری از وحدت و ایجاد نظم سیاسی جدید قابل قبول برای سه گروه کلیدی عراق: شیعه، کرد و سنی تلاش می‌کنند. رهبران ایران با دیدار با تأثیرگذارترین شخصیت مذهبی عراق، یعنی آیت الله علی سیستانی نوعی دیپلماسی مبتنی بر فرهنگ (عرفی و دینی) را توسعه دادند که موجبات تبادل فرهنگ، توریست مذهبی و... را فراهم نمودند. رهبران جدید منتخب عراق از تهران بازدید کردند و در مورد مسائل اساسی از جمله امنیت مرزها و پروژه‌های مشترک انرژی مذاکره کردند که همه این موارد را می‌توان مدیون فرهنگ و تبادل فرهنگی دو کشور دانست. بازرگانان ایرانی در مناطق جنوبی عراق که اکثراً شیعه نشین هستند، سرمایه گذاری زیادی کردند، و عوامل اطلاعاتی ایران عمیقاً در سراسر نیروهای امنیتی نوپای عراق و در درون شبه نظامیان شیعه که قدرت خیابانی فوق العاده‌ای در جنوب، به ویژه در شهر بصره دارند، جای گرفته اند. البته باید اشاره کرد علی رغم این مهم باید اشاره کرد از نظر منطقه ای، ایران روابط ضعیفی با همسایگان عرب خود دارد و نمی‌تواند حتی با پیشینه مشترک فرهنگی بین ایران و عراق تصور نماید که جامعه عراق (حتی شیعیان) برای همیشه دوستانه و سپاسگزار باقی بماند.

در بین مناسبات فرهنگی ایران و عراق کردها نیز به دلیل وجود مشترکات فرهنگی، زبانی، قومی و حتی ایدئولوژیک، علی رغم واگرایی و فاصله این قوم از دولت مرکزی از جمله عراق، اما هنوز مناسبات به صورت کلی وجود داشته و می‌توان بر پایه این مناسبات تعاملاتی را در نظر گرفته که هر یک از این دو کشور با آن فاکتور توازن قدرت خود را بازتعریف می‌کنند (Javadi Arjmand et al., 2012). مولفه دیگر در تعاملات جمهوری اسلامی و اکراد نفوذ و بازیگری آن‌ها در صحنه سیاسی عراق است که ناخواسته جمهوری اسلامی با بستر سازی سیاسی می‌تواند تبادلات فرهنگی خود را با این قوم بیشتر نموده و با این ره یافت نفوذ خود را در این کشور حتی در بین کردها تثبیت نماید. به هر حال این واقعیتی است که از جمله اساس‌ترین دلایل نفوذ ایران، نزدیکی‌های قومی و فرقه‌ای میان شیعیان عراق و ایران و روابط قومی اکراد دو کشور است. این موضوع مستلزم این واقعیت است که در دوران رژیم دیکتاتوری صدام، ایران سعی نمود افرادی که از ظلم این حاکم به ایران پناهنده میشدند، میزبانی مناسبی داشته و تبعیدیان عراق را با آغوشی گرم بپذیرد. این مسئله موجب تشکیلات نظامی و شبه نظامی عراقی در دل ایران شد و همین امر با تعلقات فرهنگی موجبات نفوذ هر چه بیشتر ایران در عراق را پس از صدام حسین فراهم نمود. پس با سقوط صدام، نفوذ ایران در منطقه جنوب عراق با توجه به روابط اقتصادی و حجم فزاینده تجارت میان دو کشور و حضور توریست‌های مذهبی و زائر ایرانی در اماکن مقدسه عراق و نیز بالا عک، به سرعت افزایش یافته است (Petraeus, 2007). به هر حال آنچه می‌تواند در دل یک سرزمین نفوذ ایجاد نماید نه مکر سیاسیون که پیشینه و غنای فرهنگی است که بین دو کشور ایران و عراق با مشترکات گسترده وجود دارد. بنابراین حاکمان ایرانی باید از ظرفیت‌های این اشتراکات بهره جسته و با کمتر نگرش‌های سیاسی این تعاملات و نفوذی که مبنایی فرهنگی دارد را حفظ نموده و با لفاظی‌های سیاسی و دخالت‌های سیاسی این فرصت در تعامل دو ملت و سرزمین را از دست ندهند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

آنچه برابند و حاصل این پژوهش می‌باشد این مهم است که محققان مدت‌هاست نقش میراث فرهنگی را در روابط فرهنگی بین‌المللی بررسی کرده‌اند. بحث‌های علمی در مورد دیپلماسی میراث با تکوین‌گرایی که خردورزی و عقلانیت را تبلیغ می‌کند در روابط بین الملل جدیدتر است. اما اینکه در عرصه دیپلماسی فرایند فرهنگ جای گیرد، موضوعی است که برابند تکوین‌گرایی و منشأ شناسی میراث فرهنگی در لوای وجود عینی آن در طول اعصار وجود داشته است. اما امروزه به نظر با رویکرد صرف ملی‌گرایی به فراموشی سپرده شده و یا از اهمیت آن کاسته شده است. در دنیایی که روابط میان دولت‌ها حرف نخست را در پویایی سرزمین‌ها و الگوهای رفتاری مردمان می‌زند، مبنا قرار دادن میراث فرهنگی به عنوان نمود دیپلماسی سیاسی می‌تواند سرآغازی در گفتمان سازی بر مدار آن شود.

برابند این پژوهش مبین این واقعیت است که جهت دست یافتن به یک راهبرد مناسب در روابط سیاسی با ابزار فرهنگی نیاز به تحلیل فلسفی نیست. موضوعی که تاکنون وجود داشته و در نهایت به دلیل گرفتار آمدن در بند انتزاعی ملی‌گرایی مجبور به عقب نشینی شویم. البته این بیان، تبلیغ و چنگ زدن به جهانی‌گرایی هنجارها و ارزش‌ها نیست. چرا که فرهنگ و پیشینه تاریخ هر سرزمین، افتخار و یا شرمساری آن را برای ملت آن دیار نقض نمیکند. بلکه دستاوردهای مثبت این پیشینه در ساحت جهانگرایی با تعمیم آثار آن بر همگان، مورد حفاظت قرار می‌گیرد. موضوعی که به عنوان یک ابزار سیاسی وفاق و یکدلی بین دولت‌ها ایجاد می‌کند و نیز در مخاصمات احتمالی از این پیشینه غنی حمایت و حفاظت خواهد کرد.

این کاوش نشان می‌دهد، اساساً هفت راه اصلی که محققان در آن‌ها دیپلماسی میراث را بر پایه نوعی تکوین در دیپلماسی سیاسی مفهوم‌سازی و تعریف کرده‌اند، شناسایی می‌کند. تاحدی، این رویکردهای متفاوت بر یکدیگر بنا می‌شوند و در آثار علمی همپوشانی دارند. اول، این مفهوم‌سازی‌ها معمولاً به اقدامات مرتبط با میراث در روابط بین‌الملل و سیاست خارجی دولت‌ها، و همچنین همکاری در حاکمیت میراث بین‌المللی، به‌ویژه در چارچوب یونسکو قرار می‌گیرد. بنابراین در این مجال تمرکز بر کاوش‌های غیر مجاز و یا سرقت میراث فرهنگی است که در مخاصمات به مراتب دامنه آن گسترده‌تر می‌شود. موضوعی که مقرراتی را در جهت حفاظت و حمایت از آن‌ها از جمله در مخاصمات درون سرزمینی و برون سرزمینی برقرار میکند. در این زمینه، دیپلماسی میراث نیز به عنوان اقداماتی برای تقویت صلح، ثبات و اعتماد در مناطق درگیری از طریق همکاری بین‌المللی درک می‌شود. دوم، محققان اغلب دیپلماسی میراث را تحت تأثیر و بخشی از اهداف سیاست داخلی و حاکمیت دولت‌ها قرار می‌دهند. این مفهوم‌سازی ایده دیپلماسی سیاسی میراث را به عنوان «قدرت نرم» و نوعی چانه‌زنی نامحسوس به چالش کشیده و هدف آن تأثیرگذاری بر «بیگانگان» و شرایط «خارج» از مرزهای خود سوق می‌دهد. موضوعی که می‌توان در مورد کشورهایی که دارای میراث فرهنگی غنی (مثل ایران، عراق) هستند بستری در جهت توسعه فرهنگ در قالب ابزارهای روز دنیا چون گردشگری ایجاد نماید. البته باید بیان کرد تمسک به راه‌های جدید برای اندیشیدن در مورد دیپلماسی میراث، مانند مفهوم ژئوکالچر که به نظر مفهوم آن خالی از سابقه‌ای باستانی و آثارهای عینی باشکوه است نمی‌تواند در تکوین‌گرایی دیپلماسی سیاسی نقش‌آفرین باشد.

این مفهوم نشان دهنده راه سومی برای مفهوم سازی دیپلماسی میراث در داده‌های این پژوهش قابل درک است. این دیدگاه به طور گسترده‌تری بر فرهنگ به عنوان ابزار ثابت روابط قدرت در عرصه بین‌المللی و داخلی تأکید می‌کند. واقعیتی که تمایزات سنگین و غیر منعطفی را بین اهداف، سیاست‌ها و عملکردهای داخلی و خارجی در روابط بین‌المللی دولت‌ها را تفسیر می‌کند.

میراث مشترک بشریت راه چهارمی برای درک دیپلماسی میراث به عنوان تلاشی برای ایجاد روابط بین‌المللی با شناسایی ارزش‌ها و تفسیرهای مشترک از گذشته را نشان می‌دهد. میراث مشترک بشریت به عنوان گام سوم در تکوین دیپلماسی سیاسی در شکلی گسترده و در حوزه‌های مختلف خشکی، دریا و... تبلور یافته و برای روابط میان دولت‌ها به عنوان ایده دیپلماسی نوین سیاسی با رویکرد پیوند تاریخی، موضوعیت پیدا می‌کند.

ایده میراث مشترک و ارتباط تاریخی، محققان را راهنمایی می‌کند، تا دیپلماسی میراث را در دو زمینه دیگر که همپوشانی دارند بررسی کنند: نخست در چارچوب استعمار زدایی با تأکید بر اقدامات مرتبط با میراث برای از بین بردن عدم تقارن تاریخی و تلاش در ایجاد صلح و دوستی، جهت استرداد و بازگرداندن آنچه پیشتر به یغما رفته است. دیگری اتخاذ یک رویکرد مبتنی بر حقوق – به ویژه با ارائه مقرراتی بین‌المللی و الزام‌آور – به ماهیت میراث فرهنگی و مالکیت ملی این مسأله. این دو مفهوم سازی از دیپلماسی میراث به ترتیب رویکرد پنجم و ششم را در داده‌های ما نشان می‌دهند. هر دو رویکرد میراث را به عنوان یک ابزار چالش برانگیز سیاسی و دیپلماتیک در روابط بین‌الملل تشکیل می‌دهند. در نهایت، و به عنوان هفتمین شیوه مفهوم‌سازی، دیپلماسی میراث به طور گسترده‌تری به عنوان فراهم‌کننده مناطق تماس برای گفت‌وگوی بین‌فرهنگی در درون و بین جوامع و گروه‌های فرهنگی متنوع تلقی می‌شود. بنابراین می‌توان میراث فرهنگی را ابزار نوینی با ریشه‌ای قدیمی در دیپلماسی سیاسی معرفی کرد که در فرایند تکوین‌گرایی در کشورهای مختلف ایجاد شده است. به عنوان موضوع مهم در این زمینه باید تبادل و تعامل دیپلماسی با شکلی فرهنگی را در بازخورد با عملکرد دو دولت جمهوری اسلامی ایران و عراق مشاهده نمود. نمونه‌هایی که پس از سرنگونی دولت بعث دارای گستردگی بیشتری با نگاه‌های آیینی و مکتبی نیز شده است.

این در حالی می‌باشد که عراق به تازگی وارد دوران پس‌ساده‌اش شده است و امروز تمرکز دولت و نیروهای نظامی و امنیتی این کشور بر پاکسازی مناطق همچنان آلوده به بقایای داعش و نیز کار اطلاعاتی و امنیتی برای شناسایی هسته‌های خفته گروه‌های تروریستی در شهرها و مناطق مختلف کشور است. در چنین شرایطی است که فرهنگ می‌تواند بهتر اثرگذار بوده، رفت و آمدهای فرهنگی علاوه بر سطح رسمی، در سطح فعالان این عرصه نیز افزایش یابد و همکاری‌های دلگرم‌کننده کنونی جان تازه‌ای بگیرد. بنابراین در صورتی که اشتراکات تاریخی، فرهنگی و دینی و نیز ظرفیت‌های فرهنگی عظیم هر کدام از دو ملت ایران و عراق را در نظر بگیریم، قطعاً عرصه پس‌ساده‌اش را باید دوره طلایی همکاری‌های فرهنگی میان دو کشور تلقی کنیم. بدیهی است، هرچه مناسبات در حوزه فرهنگی پایدار و قوی باشد، تضمین محکم‌تری برای مناسبات پایدار در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی خواهد بود.

میراث فرهنگی در دیپلماسی فرهنگی به مثابه ابزار قدرت نرم می‌تواند برای دولت‌های مختلف بویژه دولت‌هایی که از توان نظامی کمتری برخوردارند، بسیار مفید واقع شود. با این حال، استفاده از دیپلماسی فرهنگی به منظور تسهیل منافع ملی یا اهداف سیاست خارجی، فرآیندی پیچیده با متغیرهای متعددی می‌باشد که در برنامه‌ریزی و طراحی استراتژیها در این زمینه، نیازمند توجه است. عراق دارای غنای فرهنگی، دینی و تاریخی بسیاری می‌باشد، که ایران می‌تواند با فعال کردن ظرفیت‌های خود در عراق در حوزه و هنری و موسیقی، فکری، سیاسی و اجتماعی بر مردم عراق تاثیرگذار باشد.

توسعه گردشگری میراث‌پایه و استفاده از ظرفیت‌های کنوانسیون‌های بین‌المللی در زمینه گردشگری و میراث فرهنگی یکی از راهبردهای ارزشمند برای توسعه دیپلماسی گردشگری است.

اکنون روابط درهم‌تنیده اقوام و ملیت‌های مختلف در یک منطقه جغرافیایی، ایجاب می‌کند دیپلماسی گردشگری در کنار دیپلماسی فرهنگی، عمومی و اقتصادی، محور مذاکرات و تعاملات نمایندگان و دیپلمات‌های کشور، قرار گیرد. زیرا این صنعت جذاب ثابت کرده می‌تواند تضمین‌کننده صلح و امنیت و تداوم دوستی میان ملت‌ها باشد.

در حوزه دیپلماسی و گردشگری در بخش مفاهیم و تعاریف منطبق با ژئوپلیتیک کشورمان با مشکل مواجه هستیم، مفاهیمی که در این دو بخش خلق شده تا کنون تاثیر لازم خود را نداشته است؛ باید با حضور متخصصان، سیاست‌گزاران و مجریان هر دو بخش گردشگری و دستگاه دیپلماسی آسیب شناسی شود.

نگاه واقع‌بینانه به همکاری‌های فرهنگی ایران و عراق طی سالهای اخیر نشان می‌دهد که برغم شرایط بسیار سخت امنیتی در سراسر عراق و از جمله بغداد که زمانی داعش به پشت دروازه‌های آن رسیده بود، دو طرف به خوبی ظرفیتهای فرهنگی را در توسعه روابط با یکدیگر دیده و به اهمیت آن واقفند. البته هیچکدام هم از سطح کنونی همکاری‌ها راضی نیستند و بر توسعه همه جانبه آن تاکید دارند. تاکنون رفت و آمدها و فعالیت‌های گسترده‌ای انجام شده است اما اکنون وقت آن است که یک نقشه راه جامع در دو سطح کلان و خرد برای فعالیت‌های مشترک فرهنگی بین دو کشور تعریف شود. کارهای پژوهشی مشترک در حوزه‌های فرهنگی، هنری، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نیز حوزه‌های مختلفی برای کار هستند که می‌تواند بیش از پیش مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Ahmadi, H. (2003). Iranian National Identity: Foundations, Challenges, and Requirements. *Cultural Research Letter*, 7(6).
- Ashena, H., & Rouhani, M. (2010). Cultural Identity of Iranians: From Theoretical Approaches to Fundamental Components. *Cultural Research Quarterly*, 3(4).
- Black, J. (2010). *A History of Diplomacy*. Reaktion.
- Dinstein, Y. (2009). *The International Law of Belligerent Occupation*. Cambridge University Press.
- Douglast, J. (2003). Experts Please to Pentagon Didn't Save Museum. *N.Y Times*.
- Fahimi Fard, M., Saeedi Jowhadi, H., & Bahadori, M. (2021). The Role of Economic Diplomacy in Developing Economic Cooperation between Iran and Central Asian Countries (Case Study: Khorasan Razavi Province). *International Political Economy Studies*, 4(2), 769-798.
- Fuller, J. (2003). Thief of Iraq's Art Treasure Continuing, Cultural Heritage International. *SunTimes*.
- Ghahremanpour, R. (2004). Constructivism: From International Politics to Foreign Policy. *Strategic Studies Quarterly*, 7(24), 299-318.

- Ghasemi, H. (2009). Iranian Culture and Globalization: Opportunities and Challenges. Proceedings of the First International Conference on Iranian and Global Developments, Tehran.
- Javadi Arjmand, M. J., Naderi, M., & Davoudi, M. (2012). Iran's Cultural Diplomacy in Iraq and Future Prospects of Bilateral Relations. *New Perspectives in Human Geography*, 4(3).
- Karami, J. (2004). Foreign Policy from the Perspective of Social Evolutionism. *Strategy Magazine*, 31.
- Lähdesmäki, T., & Čeginskas, V. L. (2022). Conceptualisation of Heritage Diplomacy in Scholarship. *International Journal of Heritage Studies*, 28(5), 635-650. <https://doi.org/10.1080/13527258.2022.2054846>
- Miri Nam Niha, M., & Omid, A. (2022). Analysis of UNESCO's Cultural Policy and Its Role in Connecting the Iranian Cultural Civilization Sphere. *International Studies Quarterly*, 19(1).
- Mokhles, S., Nejati Hosseini, M., & Ahmadi, O. A. (2023). Herbert Marcuse's Theory of Culture and Rationality. *International Political Economy Studies*, 6(1), 165-191.
- Nargesi, S., Babaki, R., & Efti, M. (2020). Examining the Relationship between Tourism, Economic Growth, and Financial Development in Iran (1989-2016). *Financial Economics Quarterly*, 12(44).
- Pakayin, M. (July 23, 2008). *Iran and Iraq on the Path of Cultural Relations Development*. <https://jamejamonline.ir/fa/news/189964>
- Petraeus, G. D. H. (2007). Commander, Multi-National Force-Iraq Joint Hearing of the U.S. House of Representatives Committee on Foreign Affairs and the Committee on Armed Services.
- Pourali, P. (2021). Approaches to Iran's Cultural Diplomacy in Iraq after the Fall of Saddam. *Political Studies of the Islamic World*, 11(1).
- Shaika, K. D. (2003). Iraq Museum Reopens with Assyrian Treasure. *N.Y Times*.
- Trötschel-Daniels, B. (2022). Cultural Diplomacy and Cultural Heritage: Envisioned, Refused, Denied, Accomplished (1889-1969). In *Culture as Soft Power*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110744552-013>